

Mehmet Yasin KAYA

Dr. Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye (mehmet.yasin.kaya@ege.edu.tr)
<https://orcid.org/0000-0002-9842-2214>

**TATARCADA Dİ- ‘DEMEK’ FİİLİ İLE KURULAN DELİLE
DAYALILIK İŞARETLEYİCİLERİ***

Öz: Bir yargıda ifade edilen bilginin kaynağı, dillerde çok farklı şekillerde işaretlenebilmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda bilginin kaynağını gösteren yapıların delile dayalılık / kanıtsallık / evidensiyel (evidentiality) kategorisi altında değerlendirildiği görülmektedir. Yirminci yüzyıl başından itibaren kullanılmaya başlanılan, ancak uzun bir süre bilgi kipliği; bilgi kipliğinden bağımsız ayrı bir kiplik; son zamanlarda ise çoğu araştırmacının üzerinde uzlaşmaya vardığı şekliyle zaman ve görünüş gibi bağımsız bir dil bilgisel kategori olarak değerlendirilen delile dayalılık kategorisinin işlevi, anlatılan bir olayın anlatıcı tarafından görülüp görülmediğini, duyulup duyulmadığını tespit etmek; ifade edilen bilgiye hangi yolla ulaşıldığını işaretlemektir. Bu işaretlemeler, diğer dillerde olduğu gibi Türkçenin tarihî ve çağdaş değışkelerinde de morfolojik, leksik veya semantik birimlerle gösterilir. Bu yazıda ölçünlü Tatarcadaki delile dayalılık işaretleyicileri olan *imêş*, *iken* hakkında bilgi verilecek ve özellikle de *di-* fiili ile oluşturulan işaretleyiciler üzerinde durulacaktır. Tatarcadaki bu delile dayalılık işaretleyicilerinin örnek cümlelerde üstlendikleri bilgiyi edinme durumları da sınıflandırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türkçe, delile dayalılık, dolaylılık, Tatarca, di-fiili, imêş, iken, diy

Mehmet Yasin KAYA

Dr. Ege University, Izmir, Turkey (mehmet.yasin.kaya@ege.edu.tr)
<https://orcid.org/0000-0002-9842-2214>

**SIGNIFIERS OF EVIDENTIALITY FORMED WITH THE
VERB, DI- “SAY” IN TATAR**

Abstract: The source of information expressed in a judgement can be signified in various ways in languages. It is observed that the result of

*Geliş Tarihi: 7 Ağustos 2023 – Kabul Tarihi: 14 Ağustos 2023

Date of Arrival: 7 July 2023 – Date of Acceptance: 14 August 2023

Келген күні: 7 шілде 2023 ж. – Қабылданған күні: 14 тамыз 2023 ж.

Поступило в редакцию: 7 июля 2023 г. – Принято в номер: 14 августа 2023 г.

DOI: 10.59358/ayt.1339290

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

the studies demonstrates that the structures indicating the source of information is evaluated within the category of evidentiality. The function of the category of evidentiality that has been used starting from the beginning of the 20th century has been considered as the modality of information, or a distinct modality free from information modality for a long time. However, recently as it is treated as an independent grammatical category, as many researchers have reconciled, its function is to determine whether a narrated incident is witnessed / heard by the narrator and signify how the stated information is accessed. Similar to other languages, in the historic and contemporary variances of Turkic, these significations are displayed through morphological, lexical and semantic units. This article will scrutinize the signifiers of evidentiality in standard Tatar language, *imēş*, *iken* with a special focus on the signifiers formed with the verb, *di-*. Furthermore, these signifiers of evidentiality will be categorised in sample sentences in terms of how they acquire information.

Keywords: Turkic, evidentiality, indirectness, Tatar, the verb *di-*, *imēş*, *iken*, *diy*

0. Giriş

Bir yargıdaki bilginin hangi yollarla elde edildiği yani bilginin kaynağı, dillerde çeşitli işaretleyicilerle gösterilebilmektedir. İlk yazılı metinlerinden itibaren delile dayalılık (evidentiality) işaretleyicileri tespit edilebilen Türkçe, bugünkü değişkelerinde de dilbilgisel ve sözlüksel olarak tanımlanan bu işaretleyicilerin çeşitliliği bakımından dikkati çekmektedir. Konu üzerinde yapılan çalışmalarda evidensiyellik, kanıtsallık, dolaylılık, tanıksallık gibi farklı terimlerle karşılanan bu dil bilgisel kategori; çoğu kez, konuşura başkası tarafından aktarılan bilginin kaynağının tespitinde; kısmen, ilk elden olmayan, çıkarım yoluyla ulaşılan bilgilerin ayırımında ve daha sınırlı olarak konuşurun görme, duyma, koklama vb. duyu organlarıyla elde ettiği algısal verilerin işaretlenmesinde kullanılır.

Delile dayalılık, 1980'li yıllardan itibaren dil bilimi ile ilgili çalışmalarda dikkat çekici bir konu hâline gelmiştir. Delile dayalılığı teorik düzlemde inceleyen çalışmaların ağırlık oluşturduğu bu araştırmaların yanında, Türkçenin tarihî ve çağdaş değişkeleri üzerinde delile dayalılık araçlarını dil bilgiselleşme, işlev ve anlam temellerinde ele alan azımsanmayacak sayıda makale ve lisansüstü tez çalışmaları da yapılmaya devam etmektedir.

Türkçede delile dayalılık işaretleyicilerini; 1. Çekim işaretleyicileri (inflectional markers): {-mİş}, {-GAn}, {-IbdIr} gibi fiil çekim ekleri ve 2. Ek-fiil parçacıkları (copula particles): *ermiş* (> *imiş* ~ *emiş* ~ *imis* vb.), *erken*

(> *iken ~ eken ~ ikken* vb.) şeklinde sınıflandıran Kılıç, delile dayalılığın Türkçenin bütün sahalarında temelde çekim işaretleyicileri ve ek fiil parçacıkları ile gösterildiğini belirtse de, Kırgızca odağında algısal delile dayalılık işaretleyicileri arasında bu dil bilgisel araçların yanında sözlüksel araçların da kullanıldığını ifade etmektedir. Çalışmasında *de-* 'demek' fiilinin yanı sıra *dep tur-* 'deyip durmak', *söylös-* 'konuşmak', *sura-* 'sormak', *oku-* 'okumak' gibi diğer mesaj aktarımı fiillerini de zikreder ve bu sözlüksel araçların da algısal delile dayalılık işaretleyicileri olduğuna dikkat çeker (2005: 97-98).

Bu yazıda, Tatarcadaki (Tat.) *di-* 'demek' fiilinden {-y} geniş-şimdiki zaman çekim eki ile dil bilgiselleşen *diy* yapısının delile dayalılık işaretleyicisi olarak kullanımı ele alınacak ve örneklerle tanıklanmaya çalışılacaktır. Tatar halk anlatılarında daha çok tanıklanan *diy* delile dayalılık işaretleyicisinin hem bu metinler hem çağdaş Tatar edebî metinlerindeki kullanımı, delile dayalılığın genel kabul görmüş üç türü olan aktarım, çıkarım ve algısal yollar odağında, örnek cümleler üzerinde yorumlanacaktır. Tatarcanın, diğer değişkelerde tanıklandığı gibi, delile dayalılıkta en bilinen işaretleyicileri olan *imēš*, *iken* ve *bulgan* ek fiil parçacıkları hakkında kısaca bilgi verilecek ve *bulgan* delile dayalılık işaretleyicisinin işlevi örneklerle genişletilecektir. Yazıda verilen Tatarca örnekler için genel ağ ortamına aktarılmış edebî metinler kullanılacak ve ilgili örneklerin sonunda alındıkları genel ağ sayfasının adresi de belirtilecektir.

1. Delile Dayalılık Kavramı Hakkında

Delile dayalılık teriminin tanımı ve sınıflandırılmasında temelde iki farklı görüşün hâkim olduğu görülmektedir. Bu görüşler esasında, delile dayalılığın bir kip mi yoksa bağımsız dil bilgisel bir kategori mi olduğu tartışmalarını ifade etmektedir. Kimi araştırmalarda bilgi kipliğinin içinde değerlendirilen delile dayalılık kavramı (Bybee, 1985; Aksu-Koç, 2000), kimi çalışmalarda ise bilgi kipliğinden bağımsız bir kiplik olarak ele alınmıştır (Palmer 2001). Aikhenvalt ise delile dayalılık olgusunun kiplik, zaman ve görünüşle olan ilişkisine şüpheyle yaklaşarak onu ayrı dil bilgisel bir kategori olarak değerlendirmiştir. (2003: 1).

Son dönemlerde yapılan çalışmalarda da delile dayalılık konusunun tıpkı zaman ve görünüş gibi ayrı bir kategori olarak ele alındığı izlenmektedir (Demir, 2012: 98; Aslan Demir, 2013: 409; Üzüm, 2020: 99). Bu konuda özellikle Üzüm'ün delile dayalılık kategorisinin bilgi kipliğinden farklı olduğuna dair ayrıntılı çalışması dikkate değerdir: Konuşurun ulaştığı bilgiyi alıcıya aktarımında 'doğrudan, dolaylı, duyu organlarıyla algılayarak, aktarım' gibi işaretleme kullanabildiğini ve bunun da pek çok dilde görüldüğü şekliyle evrensel kabul edilebilecek delile dayalılık bildirimini

olduğunu ifade eden araştırmacı, delile dayalılığın ayrı bir kategori olduğunu ortaya koyar. Çalışmada, bilgi kipliğinin delile dayalılık kategorisinden farkı ise konuşurun önermeyle ilgili inanç, bilgi ve olgusallıkla ifadeye getirdiği ‘yorum’ temelinde ele alınmaktadır (2020: 85).

Yazıya geçirilmiş tarihî ve çağdaş Türkçe metinlerde delile dayalılık kategorisinin morfolojik ve leksik-sentaktik olmak üzere çeşitli işaretleyicileri olduğu görülmektedir. Bu işaretleyicilerin dil bilgisi yöntemleriyle incelenmesinin yanı sıra konuyu kuramsal olarak yorumlayan yabancı ve yerli azımsanmayacak derecedeki çalışma, konunun güncelliğinin korunması ve farklı değişkeler üzerinde yapılacak araştırmalarla yeni delile dayalılık işaretçilerinin tespiti bakımından kayda değerdir (bk. Aksu-Koç 2000, Johanson 2000, Demir 2002, Johanson 2003, Kılıç 2005, Bacanlı 2006, Demir 2007, Gül 2009, Demir 2012, Üzüm 2020; Güzel 2022, Güzel 2023).

Bu yazı, yukarıda anılan literatürde, konuyu genel hatlarıyla ve farklı Türkçe değişkeler üzerindeki tespitlerle değerlendiren çalışmaların da yardımıyla Tatarcadaki delile dayalılık işaretleyicilerinden olan *di-* fiilinden dil bilgiselleşmiş yapıların tespitini ve yorumlanmasını hedeflemektedir. Konuya kuramsal bir bakış açısı ve farklı bir model getirmek bu yazının öncelikli bir amacı olmadığından bu araştırmaların her birinin müstakil değerlendirilmesine yer verilmeyecektir. Ancak konuya bütüncül bir bakışla değinmesi ve delile dayalılık kategorisini Türkçe özelinde oldukça sade bir biçimde ele alması bakımından Johanson 2000 ve Johanson 2003’e bakmanın, bu yazının genel çerçevesini de oluşturması bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz:

Delile dayalılık kategorisinin asıl işlevi bir ifadedeki bilginin kaynağını işaretlemektir. Bu, doğrudan ve dolaylı olarak iki şekilde gerçekleşmekte ve bu durum da dolaylılık (indirectivity) gibi bir terimi ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar dolaylılık, delile dayalılığın bir alt kolu gibi görünse de, esasen Johanson delile dayalılık ile dolaylılık kavramlarını birleştirmektedir. Johanson bu birleştirmeyi, olayın gerçekleştiği zamanı temel alarak, konuşurun olayın katılımcısı veya şahidi olmaması ya da katılımcısı olup sonradan fark etmesi şeklinde yapar. Yani burada bilgi, konuşur tarafından dolaylı bir yoldan öğrenilerek alıcıya aktarılmaktadır. Hatta Johanson, bilgiyi edinme konusunda duyularla elde edilen bilgilerin de dolaylı yoldan edinildiğini kabulle konuşurun bir olayın gerçekleşme zamanına şahit olmasını da delile dayalılık olarak ifade etmektedir (Johanson, 2000: 65-66). Buna rağmen Johanson, duyularla elde edilen bilgilerin, yani algısal olanların doğrudan ve bu bağlamda güvenilirliği en yüksek; aktarımsal ve çıkarımsal olanların ise dolaylı, yani daha az güvenilir olduğunu eklemektedir. Delile

dayalılık noktasında aktarımsal ve çıkarımsal yollar içerisinde en az güvenilir olanı ise çıkarımsal yolla elde edilmiş bilgilerdir.

Johanson, konuşurun bilgiyi edinmesinin ve kullanımının üç yolla gerçekleştirildiğini öne sürer:

- a) Aktarım Yoluyla Kullanımlar: Bilgi, olayın veya etkisinin konuşura aktarılması yoluyla elde edilir. Burada dışarıdan bir kaynaktan elde etme, aktarılma, söylenti ve rivayet esastır.
- b) Çıkarım Yoluyla Kullanımlar: Bilginin, olayın veya etkisinin bizzat konuşur tarafından çıkarım yoluyla elde edilmesini ifade eder.
- c) Algı Yoluyla Kullanımlar: Duyu organlarıyla doğrudan elde edilen bilgiyi işaret eder.

Yukarıda belirtildiği gibi, Johanson algı yoluyla kullanımlar konusunda, her ne kadar doğrudan bir edinim olsa da konuşurun olay anında şahit olma veya sonrasında farkına varmayla ilişkilendirdiğinden bilgiyi edinmenin bu yolunu da delile dayalılık olarak kabul etmektedir (bk. Johanson 2000: 2-3; Johanson 2003: 274-275; Johanson 2018: 513).

Delile dayalılık temel olarak bir olayın veya o olayın etkilerinin karşısında konuşurun konumuyla ilgilidir. Konuşur olay veya etkisinin içerdiği bilgiyi görmüş, dokunmuş, koklamış, birinden öğrenmiş ya da kendisi çıkarımda bulunma yoluyla elde etmiş olabilir. Bilgiyi edinme yolları böylesine çeşitli olduğuna göre konuşur tarafından bu bilginin ifade ediliş araçları da buna göre çeşitlenebilir (Demirci vd., 2010: 284). Bu çeşitlilikten dolayı delile dayalılık kategorisini kuramsal ve model olarak Türkçe deşikeler üzerinde inceleyen çalışmalar, dil bilgisel işaretleyicileri morfolojik, leksik ve sentaktik ayrımlara göre ele almaktadırlar.

Delile dayalılık konuşurun söylemek istediğini dinleyiciye aktarması anlamına geldiğinden bu dil bilgisel kategorinin en fazla geçmiş zaman morfemleri ile karşılandığı yapılan çalışmalardan da görülmektedir. Delile dayalılık kategorisi için neden özellikle geçmiş zamanın kullanıldığını açıklayan Demirci vd., esasen bunun bir sınırlandırma olduğunu, delile dayalılığın geçmiş, gelecek, geniş ve şimdiki zamanı da kapsamı gerektiğini belirtmekte; *Ali geldi* ve *Ali gelmiş* cümlelerinin delile dayalılık bağlamında incelendiğini ancak *Ali gelecek*, *Ali gelir*, *Ali geliyor* gibi cümlelerin haber kaynağı bakımından ihmal edildiğini vurgulamaktadır (2010: 283). Aynı durumun *Çuvaşça teşşi* ve *tet* yapılarında da izlendiğini dile getiren Güzel, bunların *te-* ‘demek, söylemek’ fiiline sırasıyla 1. Teklik ve 3.çokluk kişişimdiki-geniş zaman ekleriyle dil bilgiselleşmesi sonucunda oluştuğunu ifade etmektedir (bk. Güzel 2023).

2. Tatarcanın Delile Dayalılık İşaretleyicileri

Türkiye Türkçesi de dâhil olmak üzere Türkçenin farklı değişkelerinde delile dayalılığın genel işaretleyicilerinin geçmiş zaman morfepleri ile oluştuğu görülmektedir. Tatarca için de bu genellenimin yansıması olarak *imëş*, *iken* ve *bulgan* işaretleyicileri zikredilebilir. Bu işaretleyicilerin, geçmiş zamanı gösteren {-mİş}, {-KAN} biçim birimleri ile dil bilgiselleşmelerinin yanı sıra kuruluşlarında ana yardımcı fiilleri (ET. *er-*; *bol-*) barındırmaları bakımından da ortaklıkları dikkati çekmektedir. Bu bölümde, yapısal ve işlevsel olarak ayrı çalışmalarla incelenen *imëş* ve *iken* ile ilgili çalışmalara atıfla kısaca bilgi verilecek; delile dayalılık işaretleyicileri olarak işlevlerini delilleyecek Tatarca örnekler getirilmeyecektir. Tatarcanın bir diğer delile dayalılık işaretleyicisi olan *bulgan* ile ilgili verilecek örnekler de bu işaretleyicinin diğer değişkelerde de görülen {-mİşmİş} yapısı ile delile dayalılık bakımından işlev ortaklığını delillemek amacıyla kullanılacaktır. Gerek *bulgan* gerekse bu yazının asıl konusu olan *di-* fiilinden dil bilgiselleşen yapılarla ilgili örneklerde, önce yazı çevrimi yapılmış Tatarca cümleler; altında ise Türkiye Türkçesi ile karşılıkları verilerek yapı ve anlam açısından karşılaştırmaya imkân sağlanacaktır.

2.1 *imëş* : Tatarcadaki *imëş* delile dayalılık işaretleyicileri arasında en karakteristik olanıdır. *i-* ana yardımcı fiilinin {-mİş} biçim birimi ile oluşmuş yapının, söz diziminde bulunduğu yer bakımından değişkenliği temelinde, delile dayalılık işaretleyicisi olarak kullanımları ve anlam yayılımları Karabeyoğlu tarafından incelenmiştir (bk. 2012: 1353-1373). Delile dayalılık işaretleyicisi olarak *imëş* Tatarcanın yanı sıra, Özbekçe, Başkurtça, Çuvaşça, Kazakça, Kırgızca, Kıbrıs ağzı gibi değişkelerde de tanımlanmaktadır (Karabeyoğlu, 2012; Üzüm, 2023; Yazıcı Ersoy, 2014; Biray, 2014; Kılıç, 2005; Güzel, 2023; Demir, 2002).

2.2 *iken*: Tatarcanın bir diğer delile dayalılık işaretleyicisi olan *iken* de kuruluş itibarıyla *imëş* koşaç parçacığına (copula particles) benzemektedir. Ana yardımcı fiil *-i* (< *er-*) ve {-KAN} sıfat fiil biçim birimi ile dil bilgiselleşen yapı, {-KAN} biçim biriminin Kıpçak ve Karluk değişkelerinde {-mİş} biçim birimine göre geçmiş zaman için kullanımının daha fazla oluşu; *iken* koşaçının delile dayalılık işaretleyicisi olarak daha yaygın kullanıldığını gösterir. Tatarcada {-KAN} biçim biriminin aktif olarak çekim yapma durumu {-mİş} biçim birimine göre daha fazladır. Hem *imëş* hem de *iken* dil bilgiselleşen koşaçlar olsalar da bugün eskicil bir yapı olarak değerlendirilebilecek {-mİş} biçim birimi ile oluşan *imëş* koşacı daha kesin bir dil bilgiselleşme örneğidir. Kıpçakçanın günümüz değişkelerinde delile dayalılık işaretleyicisi olarak sıkça kullanılan *iken*, aynı zamanda Çuvaşçada *ikken* dil bilgiselleşmiş şekliyle görülmektedir. Bu koşacı, yapısal olarak /k/

ünsüzünün ikizleşmesiyle açıkladığı çalışmasında Güzel, *er-* ana yardımcı fiilinin Çuvaşçada *ikken* şekli üzerinde belirgin olarak *i-* hâliyle görülmesi ve Çuvaşçanın şimdiki-geniş zaman bildiren {-AkAn} biçim birimi ile zaman bakımından örtüşmediğinden bahisle Çuvaşça için bu koşacın komşu bir Kıpçakça değişkeden (muhtemel Tatarca, Başkurtça) kopya olduğunu belirtmektedir (2023: ?).

2.3. bulğan: Eski Türkçeden bu yana *er-* ana yardımcı fiili ile birlikte tanıklanan *bol-* (> Tat. *bul-*) fiilinin {-gAn} biçim birimi ile oluşan *bulğan* yapısı da delile dayalılık işaretleyicileri arasında zikredilebilir. Tatarca örneklerde *bulğan* işaretleyicisinin cümlelerdeki yerine bakıldığında genellikle kendisinden önce gelen bir {-gAn} biçim birimi almış fiille birlikte, cümlenin sonunda kullanıldığı görülmektedir. Bu nispî düzenlilik gösteren kullanımda, asıl dolaylılık işlevi birinci fiilin üzerinde yer alan {-gAn} biçim birimi üzerinde olsa da ardından gelen *bulğan* yapısıyla da delile dayalılığın pekiştirildiği izlenmektedir. Bu, fiil + {-gAn} + *bulğan* yapısı başka Türkçe değişkelerde de görülen fiil + {-mİş} + {-mİş} / {-mİşmİş} birliği ile aynı görünmektedir. Johanson bu birliğin, basitçe kanıtsal olmayan bir öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti olamayacağını ileri sürmekte ve bu birleşimi “... *her şeyden önce mişmiş birliği öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti değil, ‘o zaman’ işaretleyicisi miş ile zamansal açıdan tarafsız imiş’in birleşimidir, bu yüzden bağlama göre geçmiş zaman veya daha önceki geçmiş zaman biçimleriyle çevrilebilmektedir.*” şeklinde yorumlamaktadır (2016: 67-68). Aşağıdaki Tatarca örnekler, hem delile dayalılığın *bulğan* ile pekiştirilmesi hem de Türkiye Türkçesi karşılıklarında Johanson’un zikrettiği {-mİşmİş} yapısının kullanılmasıyla ilgili çeviri sorununu göstermesi bakımından dikkate değerdir:

(1) ... şul çağında bötënësën üzëñ töşënersëñ”, - dip yuvata torgan **bulğan**. (<https://www.baskala.com/ru/books/s-rl-r-3-tomda-3-tom>)

“... bu yaşında her şeyi kendin düşünürsün”, diyerek avuturmuş. [hh. avuturmuş imiş]”

(2) E isëne kilëp kıyırğa çıkqanda, tön üzëñëñ qara ceymesën kükten cirge qader ceyëp kıyğan **bulğan**. (<https://www.baskala.com/ru/books/s-rl-r-3-tomda-3-tom>)

“Ama aklına düşüp dönmeye kalktığında, gece kara örtüsünü gökten yere kadar sermiş **meğerse.**”

(3) “Mencenikni başlap yasargä öyretüvçë şaytan bulıp, ul anı cehennemde ‘Barvël’ isëmlë vadida (çokırda) küreëp, şunnan Nemrudqa heber birgen **bulğan.**” (<https://www.baskala.com/ru/books/s-rl-r-3-tomda-1-tom>)

“ ‘Mancınık’ın ilkin yapımını öğretici olarak şeytan, mancınığı cehennemde ‘Barvil’ adındaki bir vadide (çukurda) görüp, o şekilde Nemrud’a haber vermiş. [hh. haber vermiş **imiş**].”

(4) Ul zamandağı babaylarınñ suğışa torğan qoralları ük, söngë këbi nerseler gene bulsa da, alarnıñ uqları öç-dürt çakrımğa citëp, qatı ağaçlarğa barıp qadala torğan **bulğan**. (<https://www.baskala.com/ru/books/s-r1-r-3-tomda-2-tom>)

“O zamanlardaki ataların savaştıkları aletleri de, yalnızca süngü gibi şeyler olsa da, onların okları üç dört km mesafeye ulaşır, sert ağaçlara bile saplanıp kalırlarmış.”

(5) Mëne şuña küre de avıl halkı bu qayınılıqñı küz qarasıday saqlıy torğan **bulğan**.

“İşte bu yüzden de köy halkı bu kayınılığı göz bebekleri gibi koruyorlarmış.” (<https://www.baskala.com/ru/books/s-r1-r-3-tomda-2-tom>)

Yukarıda (1), (3) ve (4) numaralı örneklerde konuşurun bilgiye bir dış kaynak yoluyla, söylenti ve rivayet vasıtasıyla yani aktarım yoluyla ulaştığı görülmektedir. Ancak (2) numaralı örnekte algısal; (5) numaralı örnekte ise çıkarımsal olarak bilgiye ulaşılmıştır. Buna göre; (2) numaralı örneğin delile dayalılığı diğerlerine göre daha güvenilirdir; yani doğrudan bir bilgi ediniminin olduğu söylenebilir.

3. Tatarcada di- Fiilinden Dil Bilgiselleşen Delile Dayalılık İşaretleyicileri¹

diy delile dayalılık işaretleyicisi *di-* 'demek, söylemek' fiili ile geniş-şimdiki zaman biçim birimi {-y} ile dil bilgiselleşmiştir. Burada yer vereceğimiz örnek cümlelerde büyük oranda *di-* fiilinin mesaj aktarım fiillerinden biri olduğu göz önünde bulundurulduğunda dil bilgiselleşen *diy*'in delile dayalılık işaretleyicisi olarak özellikle önermedeki bilginin rivayet, söylenti, tahkiye yollarıyla yani aktarım temelinde konuşura ulaştığını işaretlemektedir. Tatar halk hikâyeleri, masalları gibi anlatılarda sıklıkla tanıklanan *diy*, bu anlatıların bilhassa başlangıç kısımlarında rivayetin, aktarılan bilginin, olayın veya etkisinin çok eskiye dayandığını, kulaktan kulağa, nesilden nesile aktarıldığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bilinen bu kullanımının yanında, klasik ve çağdaş Tatarca edebî metinlerde *diy*'in ironik anlam ayrıntılarıyla (iğneleme, alay, tenkit, küçümseme, hor görme) yorumlanabilecek; bu bağlamda da aktarımsal ve çıkarımsal delile

¹ *diy* şeklinin, *di-* fiilinin {-y} geniş-şimdiki zaman çekim işaretleyicisi ile oluşan, 'der; diyor' anlamıyla aktif olarak kullanıldığı bilinmektedir. Yazıda delile dayalılık dışı bu durum ayrıca değerlendirilmeyecektir.

dayalılıktan çok, algısal delile dayalılık işaretleyicisi olarak değerlendirilebilecek örnekleri de mevcuttur.

Bu yapının, cümle içerisindeki yeri büyük oranda Tatarcanın karakteristik geçmiş zaman çekim işaretleyicisi olan {-gAn} ile çekimlenmiş ve aslında delile dayalılığı üzerinde barındıran yüklemden sonradır ve bu bakımdan da *imēš* ve *iken* parçacıklarına benzemektedir. Ayrıca yüklemden sonra gelen *diy* yapılarının virgül ile kendisinden önceki yüklemelerden ayrı yazılması, noktalama işaretlerinin doğrudan dil bilgisi süreç ve şekilleri ile ilgisi olmasa da düzenlilik göstermesi bakımından dikkati çeken bir olgu olarak kaydedilebilir. Her ne kadar *diy* parçacığının kendinden önce gelen geçmiş zaman eki barındıran yüklemde delile dayalılığını pekiştirme gibi bir işlevi olsa da bazı örnek cümlelerde isimlerden sonra kullanılarak 'varmış', 'bulunmuş' ifadelerini de taşıdığı tanıklanmaktadır. Esasen *diy*'in bu işlevi hem bugünkü Tatarcada dil bilgiselleştiğinin hem de delile dayalılık işaretleyicileri arasında yer aldığı kanıtları olarak değerlendirilebilir.

Aşağıdaki (6), (7) ve (8) numaralı örnekler, *diy* yapısının sıklıkla kullanıldığı; Tatar halk hikâyeleri ve masalları başta olmak üzere çeşitli halk anlatılarından örneklerin yer aldığı *Tatar Halık İcadı* adlı eserdir. Anlatıların hikâye ve masal olmasından ve tahkiye etme, rivayeti taşıma gibi üslup özelliklerinden de kaynaklanarak bu örneklerde bilginin kaynağının aktarımsal olduğu açık bir şekilde söylenebilir. Ancak (8) numaralı örnekte algıya dayalı delile dayalılık da hissedilmektedir. Bu bağlamda (6) ve (7) numaralı örneklerdeki bilgiyi edinme yolunun güvenilirlik konusunda yetersiz olduğu; (8) numaralı örnekte bilgiyi edinme yolunun diğer ikisine göre daha güvenilir olduğu da ifade edilmelidir.

(6) Cir astında Kamır batır kırtıñı ėzlegen-ėzlegen de taba almağan. Aqtarınıp yöriy torğaç, bėr işėknė açıp ciberse: bėr bülme tulı kömėş, ėncė, mercen, tırlė-tırlė asıltaşlar, **diy**. Bu perinėñ ėezinesė iken. Kamır Batır bu mallarını bavğa beylep birgen. İpdeşlerė cir östėne tartıp çığargannar. Annan soñ tağın ikėnçė bėr işėknė açsa: bik matur bėr kız utıra, **diy**. (https://vk.com/wall-199548812_447)

“Yer altında Kamır Batır bu ihtiyarı aramış aramış da bulamamış. Aranıp gezinirken, bir kapıyı açıverdiğinde (bir de ne görsün): Bir oda dolusu gümüş, inci, mervan, türlü türlü mücevherler, **varmış**. Bu perinin hazinesiymiş. Kamır Batır bu malları ipe bağlamış. Arkadaşları yer üstüne çekip çıkarmışlar. Ondan sonra yine ikinci bir kapıyı açıp baktığında (ne görsün:) Çok güzel bir kız oturuyor **imiş (meğerse)**.”

Bu örnekte *diy*'in dikkate değer bir kullanımı söz konusudur. Cümlelerin sonunda yer alan 'asıltaşlar' isminden sonra yer alan *diy*, bir isim cümlesinin yüklemi olabilecek *bar iken / bulgan 'varmış'* yapılarını ya da eksiltili cümlelerin üç noktasını (...) karşılayabilecek şekilde kullanılmıştır. Aynı örnek cümlelerin devamındaki ikinci *diy* ise geniş-şimdiki zaman çekim eki {-A} ile yüklenmiş *utıra (< utır-a)* yapısından sonra kullanılarak yukarıda değinilen {-gAn} sonrası *diy* kullanımındaki (bk. *bulgan*) delile dayalılığın pekiştirilmesi işlevinden ziyade kendi başına bilginin kaynağını aktarımsal olarak işaretlemektedir.

(7) Bulğan, **diy**, bër kırt bēlen kırçık. Alarnıñ Zöhre isēmlē bik matur, bik uñğan bērdenbēr kızları bulğan. Bērvakit kırçık ülep kitken. Ülgen vakıtında kızına: “Sinēñ üz gōmērēñde bēr ütēñçēñ üteler”,- dip eytken, **diy**. (https://vk.com/wall-199548812_447)

Varmış, hh. [**varmış imiş**], bir koca ile bir karı. Onların Zöhre adında çok güzel, pek mahir biricik kızları olmuş. Bir zaman ihtiyar kadın ölüvermiş. (Ölüm döşeginde) kızına: 'Senin hayatında bir dileğini yerine getirecekler' diye söylemiş [hh. söylemiş **miş**].

Cümledeki yeri bakımından yüklemden hemen sonra getirilen *diy*, yukarıdaki örneğin ilk cümlesi olan ve devrik bir söz dizimi özelliği gösteren cümlede de yerini korumaktadır. Bu örnekteki *diy* yapıları, delile dayalılığın çekim işaretleyicileri ile yapıldığı *bulgan 'varmış'* ve *eytken 'söylemiş'* yüklemelerinden sonra kullanılmış ve aktarımsal delile dayalılık işlevini pekiştirmiştir. Bu durum, daha önce de belirtildiği üzere, *diy* delile dayalılık işaretleyicilerinin sıklıkla görülen kullanımı ve işlevidir.

(8) Şulay bērvakit, eş bulmağaç, tēgē kırçık cilek bēlen suv taşırğa kuşkan kızğa. Aylı tōn iken. Kük yözē ayaz, **diy**. Yıldızlar cēmēldeşēp toralar, **diy**. (https://vk.com/wall-199548812_447)

“Böylece bir zaman, iş olmayınca, şu ihtiyar kadın kova ile su taşıma işini vermiş kıza. Aylı geceymiş. Gökyüzü açık, [hh. açık **miş**]. Yıldızlar parıldayıp dururlar, **miş**.”

Yukarıdaki örnekte kullanılan *diy* yapılarından ilkinin kullanımı dikkat çekmektedir. Bu kullanım iki farklı şekilde yorumlanabilir: İlk bakışta *ayaz 'açık, bulutsuz'* isminden sonra kullanılması tıpkı *iken* ek fiil parçacığı gibi bir isim cümlesi üzerinden delile dayalılığa işaretlediği görülmektedir. Başka bir bakış açısıyla, *aylı tōn 'aylı gece'* öbeğinden sonra gelen ve zaten delile dayalılık işaretleyicileri arasında en bilinenlerden olan *iken* yapısının yüklem ortaklığı ile kendisinden sonra gelen *kük yözē ayaz 'gökyüzü açık'* öbeğini de

cümle hâline getirmesi yorumu ile bu kez *diy* yapısı *iken* ile sağlanan delile dayalılığı kuvvetlendirme işlevi ile değerlendirilebilir.

diy dil bilgiselleşmiş delile dayalılık işaretleyicisinin Tatarca hikâye ve masal metinlerinin haricinde de tanıklanması, onun dil bilgisel bir kategori işaretleyicisi olduğunu göstermesi bakımından değerlidir. Ancak burada şu ifade edilmelidir ki; burada asıl dil bilgiselleşmenin yaşandığı ve yayıldığı metinler Tatar halk anlatmalarıdır. Aşağıdaki örneklerde, çağdaş Tatarca edebî metinlerinde tanıklanan *diy* delile dayalılık işaretçisinin, bilinen işleviyle cümlelerde görev aldığı izlenebilir:

(9) Felen şeerde bër kēşēnēñ uğılı rusça uqıǵan iken! Felen mullaǵa kilgen rus ta, sēznēñ din ni, bēznēñ din ni, baribēr bit, digen **diy**, eman, ya Rabbıy, bu ni qurqımıç heberler?! (<https://www.baskala.com/ru/books/ike-i-z-eldan-so-inkyiraz>)

“Fılan şehirde bir kişinin oğlu Rusça okumuş imiş güya! Filan mollaya gelen Rus da 'sizin dininiz ne, bizim dinimiz ne, hepsi aynı' demiş **güya**, aman ya Rabbi, bunlar ne korkunç haberler?!”

(10) Mēne taǵı yañı heberler. Yañı uqıtuv çıqqan, **diy**! Isulı izitmē, **diy**?.. Isulı yezidmē, **diy**? İskē kitaplarnı ukıtmıylar, **diy**... Üzlerē kitap çıǵaralar, **diy**!!! (<https://www.baskala.com/ru/books/ike-i-z-eldan-so-inkyiraz>)

“İşte yine yeni haberler. Yeni öğretim çıkmışmış! Usul-i izit mi **imiş**?.. Usul-i Yezid mi **imiş**? Eski kitapları okutmuyorlarmış, **güya**... Kendileri kitap çıkarıyorlarmış **güya**!!!”

(11) Ğaile eçēndegē bu heller zavodta hemme kēşēge meǵlüm. Bër şayanraǵı heṭta niçēktēr eytēp te taşlaǵan: imēş, Zinenkolarǵa kiyev bulırǵa tēlegen kēşē, hiçsiksēz, biş kıznıñ bişēsēñ de bēryulı öylenērge tiyēş digen, **diy**. (https://vk.com/wall-199548812_444)

“Aile içindeki bu durumlar fabrikada herkese malum. Bir muzip olayı da hatta nedense aǵzından kaçırırvermiş: “Güya, Zinenkolar'a damat olmak isteyen kişi, hiç istisnasız, beş kızın beşiyle de bir kereliğine evlenmesi gerekli **demiş** [hh. **demiş imiş**.]”

Yukarıdaki (11) numaralı örnekte konuşur bilginin kaynağına aktarım yoluyla ulaşmaktadır. Bu örnekte bilginin başka bir kaynaktan aktarıldığı cümle içerisinden de açıkça anlaşılmalıdır. Bu örnekte geçen *imēş* koşacı 'güya' anlamıyla kullanılmıştır; dolayısıyla aynı cümlelerin sonunda yer alan *diy*'in anlamsal olarak *imēş* koşacını da desteklediği ve birlikte daha belirgin bir şekilde aktarımsal delile dayalılık işlevini gerçekleştirdikleri söylenebilir.

(9) ve (10) numaralı örneklerde ise bilginin kaynağı bizzat konuşur tarafından, çıkarım yoluyla elde edilmektedir.

Delile dayalılık işaretleyicilerinin bağlamda çeşitli yan anlamlar (iğneleme, alay, tenkit, küçümseme, hor görme, hayret vb.) kazanarak yorumlanabildiği görülmektedir (bk. Demir, 2012: 103; Kılıç, 2005: 109). Tatar edebiyatının güçlü isimlerinden olan Ayaz İshakî'nin 'İki Yüz Yıldan Sonra İnkıraz' (İYYŚİ) adlı eserinden alınan (9) ve (10) numaralı örneklerde yer alan *diy* işaretleyicileri, çıkarımsal delile dayalılık örnekleri olarak kabul edilmelerinin yanında alay, tenkit ve iğneleme şeklindeki anlamsal yorumları da barındırmaları bakımından kayda değerdir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, Tatarca *di-* 'demek, söylemek' fiilinden {-y} geniş-şimdiki zaman eki ile dilbilgiselleşen *diy* delile dayalılık işaretleyicisi incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- *diy* işaretleyicisi büyük ölçüde aktarımsal, ikincil olarak da algısal ve çıkarımsal olmak üzere Tatarcanın önermedeki bilgiye ulaşma araçları/işaretleyicileri arasında gösterilebilir. Bilginin kaynağına göstermede nispeten aktarım yolunu kullanması onun tahkiye, rivayet etme ve aktarım temelli edebî türlerde daha fazla kullanılmasını açıklamaktadır. Elbette bu hususta, *di-* fiilinin bir bilgiyi, mesajı aktarma fiili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Halk anlatıları olan hikâye ve masal gibi edebî türlerde sıklıkla tanıklanan *diy*'in çağdaş Tatarca edebî metinlerde de görülmesi dil bilgiselleşme yolu ile yaygınlaştığının da bir göstergesidir.

- Tarihi ve çağdaş Türkçe deşikelerde genellikle geçmiş zaman çekim işaretleyicileri ve onlardan dil bilgiselleşen koşaçların delile dayalılık işaretleyicileri olarak kullanıldığı görülmektedir. Oysa *diy* yapısının {-y} geniş-şimdiki zaman eki ile dil bilgiselleşmesi anılan diğer işaretleyicilerden farklı bir kuruluşa sahip olduğunu göstermektedir.

- Tatarcanın delile dayalılık işaretleyicilerinden en bilinenleri olan *imēş* ve *iken* koşaçlarının dil bilgiselleşme ve buna bağlı olarak delile dayalılık işaretleyicileri olarak kullanımları *diy* koşacağına göre daha kesin ve yaygındır. Bu odaktan bakıldığında *diy* ve Tatarcanın diğer delile dayalılık koşacı olarak değerlendirilebilecek ana yardımcı fiil ile kurulmuş *bulğan*, bu özellik ve işlevleri taşıyalar da ikincil koşaçlar olarak tanıklanmakta; kullanım sıklıklarının *imēş* ve *iken*'e göre daha sınırlı oldukları görülmektedir.

- Dil biliminde mesaj/bilgi aktarım fiili olan *di-* fiilinden gelişmesine bağlı olarak *diy* delile dayalılık koşacı, bağlamdaki yoruma dayalı olarak alay, küçümseme, tenkit etme vb. yan anlamlarla cümle içerisinde

bulunabilmektedirler. Bu anlam özelliği sayesinde Tatarca metinlerde *imëş*’in anlam/işlevleri olan *‘güya!, meğer!, sanki!’* anlamlarını barındırabilir.

• *diy*’in başka zaman ve kip ekleriyle birlikte kullanılabilse de genel olarak {-gAn} geçmiş zaman ekinden sonra, dolayısıyla bir tür delile dayalılığı pekiştirme işleviyle kullanıldığı tanıklanmaktadır. Örnek cümleler içerisinde tespit edilen *diy*’in yüklemden sonra ve virgülle ayrılarak kullanımı da cümle içerisindeki yeri; ayrıca dil bilgiselleşmiş bir şekil olduğunu göstermesi açılarından dikkati çeken bir başka husustur.

• Bu yazıda sunulan örnek cümlelerde *diy*’in yalnızca fiil cümlelerinde değil; isim cümlelerinde de görev aldığı ve yine delile dayalılık işleviyle *‘varmış’, ‘bulunurmuş’* anlamında isim cümleleri yaptığı tanıklanmıştır.

• Yazının genel konusu çerçevesinde taranan metinlerde *diy* koşacının üzerine şahıs eklerini alan (*diym, diysëñ, diybëz, diysëñëz, diyeler*) bir delile dayalılık işaretleyicisi tanıklanmamıştır. Anılan bu çekimli şekillerin, metinlerde *di-* fiilinin aktif olarak kullanılan çekimli şekilleri olduğu; *diy* yapısının ise teklik 3. şahıs eksiz çekimi {Ø} hâlinde tespit edildiği; bunun da yine *diy* koşacının dil bilgiselleşmiş bir delile dayalılık koşacı olduğunu ispatlar nitelik taşıdığı değerlendirilmiştir.

Kısaltmalar ve İşaretler

bk.	bakınız
vb.	ve benzerleri
vd.	ve diğerleri
ET.	Eski Türkçe
hh.	harfi harfine aktarım
[]	Örnek cümlelerde harfi harfine aktarımda kullanılır.
{ }	Üst biçim birimlerin gösterilmesinde kullanılır.
-	Fiillere gelen eklerin önünde kullanılır. Fiillerden sonra kullanılır.
~	Denklik gösterir.
<	-den gelir
>	-a gider
Ø	eksizliği gösterir.

Kaynakça

- Aikhenvald, A. Y. (2003). “Evidentiality in Typological Perspective”. *Studies in Evidentiality*. Ed. A. Y. Aikhenvald & R.M.Dixon, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins: 1-33.
- Aksu-Koç, A. (2000). “Some Aspect of the Acqusation Evidentials in Turkish”. *Evidentials:Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. Ed. Lars Johanson & Bo Utas. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

- Aslan Demir, S. (2022). “Yunus Emre’nin Şiirlerinde Dilbilimsel Bir Kategori Olarak Kanıtsallık”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı): 223-234.
- Bacanlı, E. (2006). “Türkçede Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. Cilt 3. Sayı 1: 35-47.
- Biray, N. (2014): “Kazak Türkçesinde –mIs”. *Dil Araştırmaları*, Bahar 2014/14: 35-54.
- Bybee, J. (1985). *Morphology: A Study of the Relation Between Meaning and Form*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Demir, N. (2002). “Kıbrıs Ağızlarında imiş Hakkında”. *Bilig*, 23: 129-139.
- Demir, N. (2007). “Anadolu Ağızlarında Kullanılan Geçmiş Zaman Eki -(y)XK”. *Dil ve Edebiyat Yazıları*. Mustafa İsen’e Armağan. Haz. Ayşenur İslam Külahlıoğlu ve Süer Eker. Ankara: Grafiker: 133-148.
- Demir, N. (2012). “Türkçede Evidensiyel”. *Bilig*, 62: 97-118.
- Demirci, K., Muhlbauer, J., Cook, C. (2010): “Delile Dayalılık Bakımından Türkiye Türkçesi İle Bazı Kızılderili Dillerinde Basit Çekimli Geçmiş Zamanlar”. *Turkish Studies*. Vol: 5/1 Winter: 281-293.
- Gül, D. (2009). “Semantics of Turkish Evidential -(I)mİş.”. *Essays on Turkish Linguistics*. Ed. S. Ay, vd. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Güzel, S. (2022). “Çuvaşçada Yapmacıklık/Sahtelik Bildiren Yapıların Kiplik Analizi”. *Tarihî Ve Çağdaş Türk Lehçeleri Araştırmaları: Fiil Kategorisi* [Ed. Dr. Esra Gül Keskin, Dr. Nergis Biray]. Ankara: Bengü.
- Güzel, S. (2023). “Çuvaşçada Delile Dayalılık İşaretleyicisi Olarak İkken”. *Türk Dillerinde Kanıtsallık* [Ed. Nurettin Demir, Julian Rentzsch, Melike Üzümlü] Baskıda.
- Johanson, L. (2000). “Turkic indirectives”. *Evidentials*. Turkic, Iranian and neighbouring languages. Ed. Lars Johanson & Bo Utas. Berlin & New York: Mouton de Gruyter: 61-87.
- Johanson, L. (2003). “Evidentiality in Turkic”. *Studies in evidentiality*. Ed. Alexandra Aikhenvald. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins: 273-290.
- Johanson, L. (2016): *Türkçede Görünüş*, çev. Nurettin Demir, Grafiker Yayınları. Ankara.
- Johanson, L. (2018). “Turkic Indirectivity”. *The Oxford Handbook of Evidentiality*. Ed. Alexandra Y. Aikhenvald. Oxford: Oxford University Press: 511-525.
- Karabeyoğlu, A. R. (2012): “(Kazan) Tatar Türkçesinde İmés”. *Turkish Studies*. Vol: 7/1 Winter: 1353-1373.
- Kılıç, F. (2005). “Kırgız Türkçesinde Algısal Delile Dayalılık”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S 1: 68-113.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality (Second Edition)*. Cambridge: Cambridge University Press.

TATARCADA Dİ- 'DEMEK' FİLLİ İLE KURULAN DELİLE DAYALILIK İŞARETLEYİCİLERİ

- Üzüm, M. (2020). “Türkçede Kanıtsallık ve Bilgi Kipliği Ayrımı” Dil Araştırmaları, Bahar 2020/26: 83-102.
- Üzüm, M. (2023). “Dilbilgisel Kanıtsallık İşaretleyicilerinin Sözlükselleşmesi: Özbek Türkçesinde *mish-mish(lar)*”. Selçuk Türkiyat. Nisan (57): 315-334.
- Yazıcı Ersoy, H. (2014) Başkurt Türkçesinde Kip. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Genel Ağ Kaynakları (Taranan Örnekler)

- <https://www.baskala.com/ru/books/s-rl-r-3-tomda-1-tom> (Erişim: 20.7.2023)
- <https://www.baskala.com/ru/books/s-rl-r-3-tomda-2-tom> (Erişim 20.7.2023)
- <https://www.baskala.com/ru/books/s-rl-r-3-tomda-3-tom> (Erişim: 20.7. 2023)
- https://vk.com/wall-199548812_447 (22. 7. 2023)
- <https://www.baskala.com/ru/books/g-lch-ch-k> (22.7.2023)
- <https://www.baskala.com/ru/books/ike-i-z-eldan-so-inkyiraz> (18.7.2023)
- https://vk.com/wall-199548812_444 (18.7.2023)

Андатпа

Белгілі бір үкім берілгенде көрсетілген ақпарат көзі тілдерде әртүрлі тәсілдермен белгіленуі мүмкін. Зерттеулер нәтижесінде ақпарат көзін көрсететін құрылымдар дәлелділік/дәлелдік/дәлелдеу категориясы бойынша бағаланатыны байқалады. XX ғасырдың басынан бері қолданылып келе жатқан, бірақ ұзақ уақыт бойы қолданылған ақпараттық модальділік; ақпараттық модальділікке тәуелсіз жеке модальділік; Соңғы кездері зерттеушілердің көпшілігі келіскен шақ, жақ сияқты дербес грамматикалық категория ретінде бағаланған дәлелділік категориясының қызметі баяндалған оқиғаны баяндауыштың көрген-білгенін анықтау; көрсетілген ақпаратқа қол жеткізу жолын белгілеу болып табылады. Бұл белгілер басқа тілдердегі сияқты түрік тілінің тарихи және қазіргі нұсқаларында морфологиялық, лексикалық немесе семантикалық бірліктермен көрсетілген. Бұл мақалада стандартты татар тіліндегі *imēš* дәлелді белгілер, әсіресе *di-* етістігімен жасалған белгілер туралы мәлімет беріледі. Сондай-ақ татар тілінде осы дәлелдеуші белгілермен қабылданған ақпаратты алу жағдайлары да жіктеледі.

Кілт сөздер: түрікше, дәлелділік, жанамалық, татарша, *di-* етістігі, *imēš*, *iken*, *düy*

(Мехмет Ясин КАЯ. ТАТАР ТІЛІНДЕГІ Dİ- 'DEMEK' ЕТІСТІГІМЕН ЖАСАЛҒАН ДӘЛЕЛДІЛІК БЕЛГІЛЕРІ)

Аннотация

Источник информации, выраженный в суждении, может быть обозначен в языках разными способами. В результате проведенных исследований видно, что структуры, указывающие на источник информации, оцениваются в рамках категории эвиденциальности. Функция категории эвиденциальности,

используемой с начала XX века, долгое время рассматривалась как модальность информации, или отдельная модальность, свободная от модальности информации. Однако, поскольку в последнее время его рассматривают как независимую грамматическую категорию, как пришли к выводу многие исследователи, его функция состоит в том, чтобы определить, был ли повествоваемый инцидент свидетелем / слышен рассказчиком, и указать, как осуществляется доступ к изложенной информации. Подобно другим языкам, в исторических и современных вариантах тюркского языка эти значения проявляются через морфологические, лексические и семантические единицы. В данной статье будет дана информация об эвиденциальности в стандартном татарском языке *imëş*, *iken*, и особенно будут выделены указатели, образованные от глагола *di-*. Также, эти указатели эвиденциальности будут классифицированы в предложениях с точки зрения того, как они получают информацию.

Ключевые слова: тюркские языки, эвиденциальность, косвенность, татарский язык, глагол *di-*, *imëş*, *iken*, *diy*

(Мехмет Ясин КАЯ. УКАЗАТЕЛИ ЭВИДЕНЦИАЛЬНОСТИ, ОБРАЗОВАННЫЕ ОТ ГЛАГОЛА DI- 'ГОВОРИТЬ' В ТАТАРСКОМ ЯЗЫКЕ)

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Mehmet Yasin KAYA (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

UDC 81'42; 801.7 DBTBL 16.21.33